

**JUHA VASKU**

# **IKUISET JÄLJET**

**JENGILÄISENÄ  
BRASILIAN  
SLUMMEISSA**

**LIKE**

© Juha Vasku, Katariina Vuori, Juha Metso  
ja Like Kustannus / Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

**LIKE**

Like Kustannus  
Helsinki  
[www.like.fi](http://www.like.fi)

ISBN 978-951-1-35524-3

**OTAVA**  
**KIRJAPAINO**  
Keuruu 2023



## Juha Vasku omin sanoin

Olen kuullut monien epäilevän, onko tarinani totta. Siihen voin sanoa vain yhden asian: jos keksisin tarinan, tekisin siitä paljon hauskemman ja paremman itseni kannalta. Ja laittaisin siihen tietysti onnellisen lopun. Mutta tämä kertomus ei ole Hollywood-elokuva, ja odotan edelleen sitä onnellista loppua.

Tarinani saattaa olla Suomessa erikoinen ja erilainen, mutta Brasiliassa elämäni ei ole mikään uutinen. Brasiliassa on niin paljon ihmisiä, jotka ovat kokeneet huomattavasti pahempia asioita kuin minä. Suomalaisten voi olla vaikea käsittää, minikälaista elämä siellä on. Monet lapset ja nuoret joutuvat perheväkivallan takia kotoaan kadulle, jossa heidän pitää myydä itseään saadakseen ostetuksi ruokaa. Suurin osa ihmisistä ei välitä tippaakaan. Näkevät kyllä heidät, mutta eivät tee mitään.

Pelaan joka viikko kymmenellä eurolla lottoa, Viking Lottoa ja Eurojackpota. Kun Suomeen tuli 87 miljoonan euron voitto, sydämeni pomppi hetken lujempaa. Tulikohan voitto minulle?

Ehdin jo haaveilla, mihin käyttäisin sellaisen summan. Voisin auttaa salvadorilaisia lapsia ja nuoria, jotka myyvät itseään kadulla. Ostaisin Salvadorista maatilan, jossa olisi keittiö, makuuhuoneet erikseen pojille ja tytöille, uima-allas ja jalkapallokenttä. Tekisin maatilasta nuorisotalon, jonne palkkaisin lääkärin ja psykologin.

Sitten ostaisin linja-auton, jolla ajelisin iltaisin kaupungilla. Kun näkisin katulapsen, pysäyttäisin bussin ja kysyisin, paljonko lapsi arvelee tienäänsä sinä iltana. ”Ehkä kaksikymmentä tai neljäkymmentä realia”, hän saattaisi vastata. Kymmenisen euroa.

Sanoisin, että saat sata realia, jos tulet mukaani. Veisin lapsen nuorisokotiin ja sanoisin, että voit asua täällä tästä lähtien, jos haluat. Täällä saat lämpimän talon ja ruokaa ja mahdollisuuden urheilla. Olet turvassa.

Perustaisin voittorahoilla myös capoeira-kouluja slummeihin. Eivät lapset tarvitse komeita vaatteita tai uusinta elektroniikkaa. He tarvitsevat jonkun, joka välittää heistä. En halua, että yksikään lapsi tai nuori joutuu koskaan kokemaan tuskaa.

Tämän kirjan kirjoittaminen ei olisi onnistunut aiemmin, sillä olen vasta viime vuosina pystynyt hyväksymään menneisyyteni ja puhumaan siitä avoimemmin. Kiitos siitä kuuluu capoeira-kouluni lapsille ja nuorille sekä vaimolleni ja tyttärelleni. He ovat antaneet minulle henkistä tukea.

Menneisyys on muovannut minusta sen ihmisen, joka olen tänään.

En ole täysin pystynyt antamaan itselleni anteeksi, enkä tiedä, pystynkö koskaan tekemään niin. Uskon, että tuolla jossain on hyvä henki, joka on antanut minulle anteeksi. Uskon niin siksi, että olen saanut lapsilta ja nuorilta niin paljon rakkautta osakseni. Muistan aina, kun yksi pieni poika sanoi minulle ennen capoeira-tunnin alkua: ”Jos sinä Juha kuolet, niin maahan pitää tehdä tosi iso reikä.” Ai miksi, kysyin. ”No, koska me kaikki tullaan sun mukaan.”

Lapsilta saamani rakkaus todistaa, että en ole paha ihminen.

Kirjan tekeminen on ollut vaikea prosessi, jossa on ollut paljon raskaita hetkiä. Olen yrittänyt vuosikaudet piilottaa asioita menneisyydestäni. Nyt muistot oli kaivettava esiin, eikä se ollut helppoa. Joidenkin henkilöiden nimet on muutettu, koska en halua aiheuttaa heille mitään ikävyyksiä.

Ryhdyin tekemään kirjaa sen takia, että tästä elämäni helvetistä seuraisi edes jollekin hyvää. Ehkä lapsille ja nuorille Salvadorissa. Tai kaikille niille, jotka lukevat tämän kirjan ja näkevät, että vaikka olisi kuinka pohjalla, sieltä on mahdollista nousta.

Pitää vain löytää ne enkelit, jotka elämä laittaa eteemme. Nähdä heidät, ottaa molemmilla käsillä kiinni ja vetää itsensä ylös.

Kun eläin pelkää, se hyökkää. Samoin kävi minulle. Tein nuorena vääriä asioita, koska pelkäsin, että joku voisi satuttaa minua. Uskoin, että olemalla paha muut pelkäävät minua, eivätkä ole minulle pahoja.



Olen elämästäni kiitollinen brasilialaiselle perheelle, jonka juhlat eräänä perjantaina 46 vuotta sitten pelastivat minut. Jengissä ollessani olin vajoamassa hyvin syvälle julmuuteen ja minulla oli jatkuvasti paha olla. Tuo olo purkautui välillä raivo-kohtauksina: kerran revin puukolla rikki kaikki lp-levyni ja heitin ne ikkunasta ulos. Koulussa olin syrjässä ja alakuloinen, enkä yleensä jutellut paljoakaan muiden kanssa. Monta vuotta elämästäni lensi roskiin. Löysin aidon rakkauden, mutta en pystynyt nauttimaan ja iloitsemaan siitä. Se lipsi käsistäni.

Pääsin pois pahoista asioista, mutta ei elämästäni silti helpoa tullut. Monet sanovat, että en ole saanut riittävää rangaistusta teoistani, mutta kyllä minä olen niistä hinnan maksanut.

Vaikka muistoja yrittäisi kuinka työntää syrjään, ne venkoilevat aina esiin. Ei sille mitään voi. Niinä hetkinä mietin, että elämä laittaa minut tasaamaan tekoni tällä tavalla. Kun pahat asiat ja paha olo tulevat mieleen, koetan purkaa ne johonkin, kuten maalaamiseen ja piirtämiseen. Muistoista ja tuskasta syntyy aina vain uusia kuvia.

Maalaaminen on ihmeellinen hetki. Kun maalaan, muuta maailmaa ei ole olemassa. On vain minä ja taulu edessäni. Kaikki ajatukseni ovat pinnalle ilmestyvissä muodoissa ja väreissä. Jos pystyisin, maalaisin joka ikinen päivä. Heräisin aamulla, ottaisin kahvia, maalaisin, pitäisin tauon ja söisin jotain, maalaisin iltaan asti.

Suomeen palaaminen on ollut todella vaikeaa. Täällä olen kaukana lapsista, nuorista ja rakkaistani. Aina on kuitenkin jotain hyvää. Suomessa asumisessa on se puoli, että pystyn lähettämään rahaa apua tarvitseville Brasiliaan. Täällä en näe nälkää.

Tarinani kertominen ei enää pelota minua. Ei minulle voi tapahtua enää mitään niin kamalaa, mitä on jo tapahtunut. Ne, jotka eivät usko minun muuttuneen, eivät usko. Jokaisella on oikeus uskoa siihen, mihin haluaa. Tiedän itse, miten asiat ovat.

## LUKU 1

# Isän viimeinen lyönti

”Boa noite, hyvää yötä ja nähdään huomenna”, huikkasin Mogi Das Cruzesin puiston penkeillä istuville ilotyöille.

Olin 16-vuotias. Kello oli yksi yöllä, ja tyttöjen iltavuoro pimeässä puistossa vasta puolitiessään. Otin reppuni ja lähdin kävelemään kotia kohti. Minua odotti siellä asia, joka oli hoidettava. Vaikka se olisi viimeinen asia ikinä.

”Boa noite, suukkoja”, naiset huikkasivat takaisin ja hymyilivät niin kuin harvoin enää osasivat – aidosti.

Toisin kuin monille muille miehille, minulle nämä puistojen ja katujen naiset eivät olleet halpahintaista lihaa. He olivat ystäviä, samanlaisia rikottuja sieluja kuin itsekin olin.

Ilma oli leuto, sillä aurinko oli jättänyt jälkeensä parikymmentä astetta lämpöä. Lähdin kävelemään pitkin pienempiä katuja, joilla yöaikaan liikkui yleensä vain kulkukoirat. Näillä tutuilla, mustanpuhuvilla kujilla sain kävellä omassa rauhassa. Pieni tuulenvire tuntui mukavalta kangaspaitaa vasten, sitä samaa paitaa, jota käytin lähes joka päivä. Pehmeästä puuvillakankaasta tehty sininen paita oli miellyttävä iholla ja peitti housujen vyötäröllä roikkuvan revolverini.

Ase oli silmäteräni. 32-kaliiperinen. Se painautui joka askeleella oikeaa pakaraani vasten kuin hyvä ystävä. Kävellessäni en enää edes huomannut asetta, sillä se kulki kanssani kaikkialle ja olin tottunut sen seuraan.

Reilun puolen tunnin kävelyn jälkeen saavuin kotikadulle. Porvarillinen asuinalue oli vasta rakenteilla, ja arvokasta tyhjää

tonttimaata näkyi siellä täällä. Tiilestä rakennetun upean kotitalomme edessä seiso ruskea Chevrolet Caravan. Jo autosta muut näkivät, että tuossa asuva perhe oli varoissaan: se oli paras auto, jonka Brasiliassa pystyi tuohon aikaan ostamaan.

Perheeni muutti Brasiliaan, kun minä olin viisivuotias. Isäni Matti oli palkattu paikallisen paperitehtaan tuotantopäälliköksi, ja me asuimme hänen asemaansa sopivassa talossa. Hulppeassa kodissa oli jokaiselle oma huone, myös palvelijalle. Se oli aivan toista kuin ystäväni kotitalot köyhissä faveloissa: jalkojen alla ei ollut välttämättä edes lattiaa, vaan likaiset varpaat painuivat kovaan maahan. Pahvit toimittivat seinien virkaa.

Seisoin kadulla ja katselin kotiani. Keittiöstä hohkasi kadulle pehmeää valoa. Normaalisti olisin ottanut aseeni vyötäröltäni ja piilottanut sen taloa ympäröivän valkoisen tiilimuurin koloon. Tällä kertaa jätin aseeni paitani alle. Sydämeni hakkasi ja oli rai-vosta musta. Mielessäni oli pyörinyt koko päivän vain yksi ajatus: Jos isä on mua kotona vastassa, mä ammun sen.

Useimmiten isä oli jo nukkumassa, kun palasin kotiin öisiltä retkiltäni. Toisinaan isä tai äiti jaksoivat vielä valvoa ja odottaa, ja silloin seurasi aina sama tuttu rituaali. ”Missä olet ollut?” ”Etkö voisi tulla aikaisemmin kotiin?” ”Kenen kanssa liikut?”

Kysymykset olivat turhia. En koskaan vastannut heille, en katsonut silmiin, en kuunnellut. Kuljin heidän ohitse, en edes katsonut päin. Kävelin huoneeseeni, suljin oven. Useimmiten olin kotiin palatessani ollut valveilla pitkään, joten nukahdin nopeasti.

Tuona iltana minua ei väsyttänyt. Kävelin nurmikun reunus-tamaa kivipolkua pitkin kotiovelle. Synkät ajatukset kiersivät päätäni kuin vihaiset, pesäänsä vimmatusti puolustavat mehiläiset: ”Et ole koskaan ollut tukenani. Ei sulle koskaan pysty puhu-maan mistään, et itse koskaan puhu mistään. Painat mua vain alapäin, joka ikinen kerta. Kaikki on muka mun vikani. Juha sitä, Juha tätä. Mieti mitä teet äidillekin, ei äiti ansaitse sellaista.”



”Sä et ansaitse multa kuin luodin”, vastasin mielessäni isälle.

Avasin puisen, pienten lasiruutujen kehystämän oven. Isä oli odottamassa minua, Valkoista Pirua, oven takana. Isä oli jo pitkään tiennyt, mitä minusta kaupungilla huhuttiin. Rikollinen. Huumeidenkäyttäjä. Tappaja.

Tällä kertaa hän ei tyytynyt katsomaan minua paheksuvasti ja päästämään suustaan myrkkyä. Sanaakaan sanomatta hän kohotti oikean kätensä ja yritti lyödä minua kasvoihin. Onnistuin väistämään iskun, minkä jälkeen oli minun vuoroni. Löin sisälläni jylläävän raivostuneen mehiläisparven voimalla. Nyrkki naulautui isän leukaan, ja iso mies retkahti kerrasta polvilleen.

Katsoin kontallaan kipuilevaa miestä. Mehiläiset päässäni muuttuivat mustana vellovaksi, hiljaiseksi massaksi. Tuttu revolveri painoi malttamattomana hikistä selkääni vasten, valmiina päättämään jälleen yhden ihmisen elämän. Tappaminen oli yksinkertaista. Varmistin pois, piippu kohti takaraivoa ja laukaus.

Sinä iltana en pystynyt tarttumaan aseeseen. Käännyin ja kävelin ulos sulkematta ovea. Isä jäi retkottamaan tokkuraisena eteisen kivilattialle.

Kaduilla ei näkynyt ketään. Harhailin kaupungilla ilman päämäärää, pysyin liikkeessä, kävelin, ihan sama minne. Isän lyöminen ja henkiin jättäminen ei tuntunut miltään – ei helpottanut mutta ei myöskään poistanut mehiläisiä päästä ja vihaa sydäimestä. Kun palasin kotiin kolme tuntia myöhemmin, isä oli jo mennyt sänkyynsä.

Me emme puhuneet lyönnin jälkeen toisillemme vuosiin muuta kuin välttämättömät arjen lauseet. Oli mahdotonta katsoa toista silmiin. Meidän välillämme ei ollut enää yhteyttä.

## **Lintukodosta Brasiliaan**

Suomi teollistui 1960-luvulla ja Valkeakoski oli yksi tehdaspaikkakunnista, jotka imivät työntekijöitä kiivaaseen tahtiin. Vaarini oli siellä jo töissä ja hän puhui isälleniikin työpaikan. Pakkasimme tavarat ja muutimme Kotkasta Valkeakoskelle vuonna 1961, kun isäni sai töitä Tervakosken tehtaalta koneenhoitajana.

Elämä oli mukavasti mallillaan. Järvien saartama Valkeakoski oli idyllinen paikka asua, ja insinöörin palkka oli kohdillaan. Minä, Juha Olavi Antero Vasku, olin syntynyt vuotta aiemmin ja olin perheen esikoinen. Minulle on kerrottu, että isäni esitteli minua työtovereilleen ylpeyttä äänessään ja katseessaan. Tässä oli hänen poikansa, vahva ja ponteva, pieni mies, josta Yhtyneiden Paperitehtaiden johtaja Juuso Waldenkin olisi vielä joskus ylpeä.

Yhtyneiden tuotto kasvoi viisi prosenttia vuodessa, ja työntekijöiden elämä oli vakaata ja huoletonta – kunhan kukaan ei erehtynyt lakkoilemaan. Yhtiö hoiti työntekijöilleen kaiken kehdestä hautaan: neuvolapalvelut, sairaalan, kirjastot, tontin ja piirustukset omakotitalolle, kananmunat ja vihannekset omalta puutarhalta ja jopa ruumisarkun hautajaisiin.

Yhtyneet muisti työntekijöitään myös jouluisin: lahjaksi tuli tehtaan tuotteita, keittiöjakkaroita, maustehyllyjä ja kenkienhoitolaatikoita. Johtaja Juuso Walden oli brittihenkinen ja hyvin tarkka kengistään: kello kuuden jälkeen ei sopinut kulkea kaupungilla kuin mustissa nahkakengissä.

Minua kiikutettiin lasten joulujuhliin ja tehtaan rakennuttamille leikkikentille. Kesiksi Walden palkkasi paikallisille urheilu-

kentille nuoria urheilijoita ohjaamaan lapsille liikuntaa. Urheilijat päivystivät kentällä aamusta iltaan ja opettivat paikalle ilmaantuneille kakaroille muun muassa keihäänheittoa, korkeushyppyä ja kuulantyyntöä.

Asuimme Valkeakoskella eri asunnoissa. Yksi niistä oli Kyöpeliksi kutsutussa talossa. Lempinimi juontui siitä, että talossa oli paljon pieniä asuntoja, joissa asui konttorin naimattomia naisvirkailijoita. Valkeakoskella toimi myös keinokuitutehdas Säteri, jolla oli vastaavanlainen konttorineitien asuintalo, lempinimeltään Impilinna.

Äitini Tuula huolehti minusta oivan perheenäidin tavoin kotona – eikä hänelle olisi Yhtyneiltä töitä herunutkaan. Waldenin mielestä naimisiin mennyt nainen kuului kotiin lapsia hoitamaan. Palkkalistoille suvaittiin naimisissa olevia naisia vain siinä tapauksessa, että perheellä oli iso asuntolaina, paljon lapsia tai mies oli kyvytön tekemään töitä.

Isä oli vastuussa paperikoneesta, ja hänellä oli alaisenaan koneen miehistö. Työnkuvaan kuului myös Valkeakosken Hakan jalkapallo-otteluissa käyminen, sillä tehtaan omistama joukkue oli Waldenille kaikki kaikessa. Iso kiho tarkisti, että johtajaporras oli otteluissa paikalla. Osa työntekijöistä laittoi ovelana lapsensa kävelemään Waldenin eteen, koska lapset nähdessään Walden päätteli myös isän olevan katsomossa.

Vaikka perheemme asiat olivat mallillaan, olisivat ne voineet olla vielä paremmin. Sitä mieltä oli ainakin äitini äiti, Aunemummoni. Vaarini oli johtaja Waldenin hyvä ystävä ja mummoni oli ystäväystynyt Juuso Waldenin vaimon Tellervon kanssa naistenkerhojen tapahtumissa. Ystävydestä oli hyötyä esimerkiksi silloin, jos sattuisi haluamaan vävyn etenevän urallaan, ja sellaisesta mummonikin haaveili.

Yhtyneet lähetti 1960-luvulla paperimiehiään Australiaa myöten, sillä työntekijöillä oli arvokasta osaamista, jota tarvittiin maailmalle perustetuissa tehtaissa. Useimmiten lähtijät

saivat palkinnoksi huomattavasti paremman pestin kuin Suomessa. Kun Yhtyneet etsi työnjohtajaa paperitehtaaseen Mogi das Cruzesissa, São Paulon lähellä Brasiliassa, mummoni oli sitä mieltä, että tuossahan olisi hyvä pesti vävypojalle.

Vessapaperia valmistava tehdas ei ollut mitään Tervasaareen verrattuna, mutta mummoni mielestä isäni olisi hyvä päästä entistä korkeampaan pestiin ulkomailla. Brasilia kiinnosti Yhtyneitä, koska maassa vallitsi erittäin voimakas protektionismi, kotimaan tuottajien suojeleminen, joka enteili suuria voittoja teollisuusosalalle.

Mummoni kuiskutteli asiasta Tellervon kanssa, joka puolestaan otti asian esiin Juuso Waldenin kanssa aamiaispöydässä.

”Eikös Matti Vasku olisi hyvä kandidaatti Brasiliaan. Hänellä on insinöörin paperit ja sopivasti työkokemusta”, Tellervo pohdiskeli aviomiehelleen.

Ei kestänyt kauaakaan, kun isäni nimitettiin uuden paperitehtaan työnjohtajaksi Brasiliaan. Pelkkää riemua nimitys ei ollut, sillä komennus tarkoitti paitsi täysin uuteen kulttuuriin muuttamista, myös portugalilaisen kielen opiskelua.

Kun Walden päätti jotakin, ei vastaan nuristu. Isä alkoi valmistella lähtöään saman tien. Hän pakkasi mukaansa vain sen verran, mitä lentokoneeseen pystyi ottamaan – vaatteita, tärkeimmät esineet ja sanakirjan. Sitten isä nousi koneeseen, joka lennätti hänet kohti uutta elämää São Paulon osavaltiossa.

Äiti otti tiedon isän uudesta työpaikasta vastaan ristiriitaisin tuntein. Oli upeaa ja kunnialista, että aviomies eteni urallaan ja sai komennuksen vieläpä ulkomaille, jonne vain harvat pääsivät lähtemään. Samalla uusi työpaikka tarkoitti kuitenkin eroa kotimaasta, sukulaisista, tuoreista perunoista ja sillistä, juhanuksesta, joulusta, tuhansista järvistä ja havumetsistä. Edessä oli muutto uuteen maahan, uusi kulttuuri, uuden kielen opettelu.

Minä olin vasta viisivuotias, enkä käsittänyt, kuinka paljon elämämme tulisikaan muuttumaan. Mutta sen minä tajusin, että

minulle rakas ja läheinen mummoni ei lähtisi matkalle mukaan. Minä olin tottunut viettämään paljon aikaa Aune-mummini kanssa. Hänen kotinsa sijaitsi lähellä Kyöpelää.

Mummo opetti minulle erityisen tärkeitä taitoja kuten lepakoiden houkuttelemista. Se tapahtui niin, että mummo etsi käsiinsä pitkän kepin, jota hän heilutteli talon takapihalla. Kepistä kuului vain "vuu, vuu, vuu" sen halkoessa ilmaa. Ääni muistutti kärpästen ja hyttysten ääntä. Toisinaan temppu toimi, useimmiten ei.

Pari kuukautta isäni lähdön jälkeen minä ja äiti menimme perässä. Nousimme Arika-nimiseen rahtilaivaan, joka veisi meidät uuteen elämään Brasiliaan. Olimme ainoat matkustajat. Satamassa sukulaiset ottivat meistä kuvia, joissa poseeraa itkuihin kaksikko. Minä ehkä itkin siksi, että äitini itki. Tietämättä kunnolla, mihin olin menossa. Minulla on valokuvissa kädessäni pieni matkalaukku, jonka sisällöstä minulla ei enää ole muistikuvia. Matka uuteen kotiin kesti kuukauden.

### LUKU 3

## Supersankari kuolee

Kaivoin kynän kirjoituspöydän laatikosta ja otin pöydälle piirustusvihkon. Lyijykynä painautui paperiin ja piirsi kuolemattoman supersankarin ääriviivat. Hahmottelin kaksimetrisen lihaskimpun, jonka kädet ja jalat ovat vieteriä. Kun vieterikäsi jännittyi ja sinkoutui rosvon leukaan, rosvo lensi ilmassa viisi metriä ennen kuin putosi pyrstölleen. Toiselle sivulle piirsin susimiehen, karvapeitteisen hahmon, jolla oli terävät kulmahampaat ja sinihopeat silmät.

Olimme olleet Brasiliassa kaksi vuotta. Asuimme Mogi das Cruzesissa, joka tuohon aikaan oli 50 000 tai 60 000 asukkaan kaupunki. Olin seitsemänvuotias ja rakastin supersankareita, venyviä vieteriä ja hahmojen silmissä kytevää voimaa. Sain inspiraatiota piirretyistä sekä Asterix ja Obelix -sarjakuvista. Vihkon sivut täyttyivät vauhdilla, ja halusin taideteoksilleni myös yleisöä. Nappasin vihkon käteeni ja sinkouduin kuin kaksimetrinen vieterimies olohuoneeseen. ”*Pai*, isä, katso mitä piirsin”, hihkaisin portugaliksi.

Minut laitettiin heti Brasiliaan muuton jälkeen lastentarhaan, jossa imaisin kielen parissa kuukaudessa. Isä ja äitikin olivat oppineet portugalia, tosin vahvalla, minun korviini hassulta kuulostavalla aksentilla. Pakko oli paras opettaja, sillä portugali oli ainoa kieli, jolla Brasiliassa pärjäsi. Minä puhuin vanhemmilleni portugalia, he vastasivat suomeksi.

Isä istui olohuoneessa television ääressä ja vilkaisi minua. Katse tuimeni ja iho silmien välissä kurtistui, kun hän huomasi,

mitä minulla oli kädessäni. Taasko se on jotain tuherrellut, hän tuhahti mielessään. Tekisi kerrankin jotain hyödyllistä. Tosimies kastoi kätensä koneöljyyn eikä mihinkään lyijykynäviivoihin tai akvarelliväreihin.

Muutto Brasiliaan oli tehnyt ilmiselvästi hyvää isän egolle – olihan hän työnjohtaja, palkka oli muhkea ja perheellä oli upea omakotitalo – mutta huonoa sielulle ja hengelle. Työ oli erittäin stressaavaa, paineita riitti. Isä ja äiti riitelivät joka viikko, monta kertaa. Isä lääkitsi pahaa oloaan ainoalla tietämällään tavalla, paikallisella sokeriviinalla, viskillä ja oluella. Ja mitä teki rakas poika, esikoinen, josta hän oli ollut Valkeakoskella niin ylpeä? Tuherteli päivät pitkät mitättömiä piirustuksiaan.

”Noista ei ole mitään hyötyä, lopettaisit jo tuon piirtämisen”, isä karjaisi ja heitti vihkon terävällä kädenliikkeellä toiselle puolelle huonetta, kuin olisi viskannut frisbeekiekon mahdollisimman kauas.

Isä oli pelottava suuttuessaan. Hän oli iso mies, 190-senttinen ja lihaksikkaassa kunnossa. Lyhyisiin vaaleisiin hiuksiin nousi herkästi hikipisaroita. Ne valuivat raskaasti ja pysähtyivät tummien kulmakarvojen tekemään patoon.

Säpsähdin isän reaktiota, hain vihkoni ja juoksin takaisin huoneeseeni. Vedin kirjoituspöydän laatikon auki ja pistin vihkon, kynät ja paperit nopeasti piiloon.

”Älä enää ikinä näytä isälle piirustuksia”, toistelin itselleni.

Pelottavinta ei ollut selkäsauna vaan se, että isä saattoi suuttuessaan ottaa kynät ja paperit pois.

Selkäsaunaan olin jo tottunut. Vyö lävähti kipeästi selkään ja pakaraille, jos pidin liikaa meteliä, sotkin ruokapöydässä, tulin myöhässä kotiin tai mikä pahinta, sain kaverilta köniin. Isän periaate oli selkeä: jos tappelet kadulla ja saat turpiin, saat turpiin myös kotona. Jos voitat, olet mies.

Pahinta selkäsaunassa oli odottaminen. Yleensä äiti oli se, joka sai minut kiinni koiruuksista ja pisti huoneeseeni odotta-

maan isän kotiinpaluuta. Istuin pöydän ääressä tietäen, mitä tuleman piti. Kun isä palasi illalla töistä, kuulin raskaat askeleet. Ovi aukeni. Isä kiskaisi vyön housuistaan ja pieksi selän ja paka-rat helliksi.

”Ja nyt saat mennä nukkumaan ilman illallista”, isä päätti rangaistuksensa.

Itkin monet yöt sängyssäni nälkää ja kipua.

Äidille piirustuksia pystyi onneksi vielä näyttämään. Äiti antoi yleensä katseensa viivähtää hetken supersankareissa, nyökäytti päätään hyväksyvästi ja jatkoi kotitöiden tekemistä.

Äiti oli oppinut isää nopeammin nauttimaan Brasilian lämmöstä ja hienoista juhlista. Kotirouvien keskinäisistä kerhoista ja siitä, että hänen ei tarvinnut enää itse pyykätä tai pestä lattiaita. Sitä varten perheeseen pestattiin palvelija, kuten keski- ja yläluokkaiseen tapaan kuului. Mutta isän kiukkuisuutta hän ei jaksanut, jatkuvaa riitelyä turhanpäiväisistä asioista.

Palvelijan opastamana äiti oppi laittamaan ruokaa paikallista raaka-aineista: papua ja riisiä, pihviä ja salaattia. Usein hän valmisti perisuomalaisia sapuskoja: kalasoppaa, karjalanpaistia, jauhelihakeittoa, leipoi pullaa ja paistoi munkkeja. Jouluna söimme aina perinteisen suomalaisen jouluaterian. Kaupoista saattoi tilata kinkkua, joka leikattiin sellaiseksi kuin asiakas halusi.

Meillä oli lankapuhelin, jolla pidettiin yhteyttä varsinkin mummoon. Soittaminen ei onnistunut hetken mielijohteesta: jos halusi vaikka jouluna soittaa, piti puhelu varata välittäjältä kolme päivää etukäteen.

Kun minua ei huvittanut enää piirtää, lähdin ulos leikkimään. Kavereiden seura sai mieleni aina paremmaksi. Ja vihdoinkin se oli tullut: sadekausi. Olin odottanut sitä jo kuukausia samalla lailla kuin lapset odottavat Suomessa talven ensilunta.

Piiskaavana maahan iskevä rankkasade sai läheisen joen tulvi-maan yli äyräidensä, ja vesimassat vyöryivät kadulle. Vettä oli tiellä



ainakin metrin korkeudelta, ja vaikka se oli likaista ja sameaa, minusta se oli maailman paras uima-allas. Samalla kadulla asuvat lapset pulikoivat saven värисessä, likaisessa vedessä.

Vesimassat kastelivat pientareilla seisovien autojen moottorit ja ottivat autot panttivangeikseen. Aikuiset antoivat meille lapsille vähän taskurahaa, kun autoimme työntämään vedessä makaavia kuplavolkkareita kuivemmille kaduille. Rahat kourassa me säntäsimme heti kioskille ostamaan pussillisen keräilykuvia.

Kuvat liimattiin keräilylehteen, jossa oli tyhjiä ruutuja niitä varten. Jalkapallon MM-kisojen aikaan kioskeissa myytiin lehtiä, joihin piti kerätä eri joukkueiden pelaajien kuvat. Kun yhden joukkueen sai täyteen, piti sivu postittaa ja jäädä odottamaan jotakin hienoista palkinnoista, joita lähettäjälle luvattiin. Yleensä palkinnoksi tuli vain jalkapallo. Sitä lehden kannessa luvattua superhienoa polkupyörää ei kukaan kadun lapsista onnistunut koskaan voittamaan.

Sadekauden jälkeen saapui aina toinen odotettu vieras. Kävelin pitkän katua ja kuuntelin, joko sen ääni kuului. Ja silloin se tapahtui.

”Se tulee, se tulee!” paras kaverini Zezinho huusi. Hän oli minun ensimmäinen ystäväni Brasiliassa, koulukaverini.

Säntäsin rivakkaan juoksuun ääntä kohti. ”Se” oli lava-auto. Auton perässä oli kone, joka sauhutteli kadulle hyttysmyrkkyä. Jokavuotinen tulva jätti kaduilla lätäköitä, joissa itikat munivat. Sade toi mukanaan aina isot hyttyspilvet, jotka vaativat kovia otteita.

Aikuiset odottivat autoa innoissaan sen takia, että hyttysparvet ovat saatanallisia: kelta- ja denguekuumetta levittävät itikat nostavat verta imiessään ihon pateleille ja raapimisesta ei meinannut tulla loppua. Lapset odottivat autoa siksi, että he pääsivät juoksemaan sakean hyönteismyrkkypilven keskelle.

Juoksin Zezinhon ja muut lapset kiinni, ja pian meitä oli iso lauma ilosta hihkuvia lapsia katoamassa vitivalkoisen, hyttys-

myrkyn hajuisen paksun savun keskelle. Pilven sisällä ilman-suunnat hävisivät ja ympärillä oli vain tiivistä, valkoista pulveria, jossa juostessa tuntui kuin lentäisi.

”Olipa se kivaa,” Zezinho sanoi, kun auto jatkoi jo matkaa seuraavaan kortteliin.

”*E agora?* Mitä nyt, mitä keksittäisiin seuraavaksi?”

Pidimme hetken aikaa palaveria: pelattaisiinko pallolla, loikattaisiinko katolta toiselle vai lennätettäisiinkö leijaa?

Yksi lempileikkejäni oli katolta katolle hyppiminen. Talot oli rakennettu lähekkäin niin, että suurin väli oli puolitoista metriä. Hypyn lisäksi piti olla varovainen, etteivät ohuet kattotiilet hajonneet. Erään kerran hyppäsin oman kotimme katolle. Tiili halkesi ja jalkani meni läpi tiilen alla olleesta ohuesta kätteesta. Kattoon tuli reikä.

Kun äitini huomasi reiän, valehtelin, että joku varas oli yrittänyt varmaan tulla. Hän uskoi sen. Vasta monta vuotta myöhemmin tunnustin, että se oli ollut minun jalkani.

Leijan lennättämisessä olin erityisen hyvä. Me kisattiin leijojen kanssa siitä, kuka meistä oli taivaan valtiias. Jotkut kadun pojista sivelivät naruun liimaa ja ohutta lasimurskaa, joka katkoi toisten leijojen langat. Minä en käyttänyt lasimurskaa, koska silloin ei saa kaverin leijaa itselleen. Narun katkettua se leijaili taivaan tuuliin.

Olin opetellut lennättämään leijaa niin, että se kietoutui toisten leijanarujen ympärille. Sitten vedin voittamani leijan luokseni, katkaisin narun ja sain kokoelmiini uuden leijan. Parhaina päivinä saalistin itselleni neljä leijaa.

Sää ei ollut paras mahdollinen leijan lennättämiselle. Valitsimme toisen leikin, joka oli leijoja ja jalkapalloakin suositumpi: *passa anel*. Pojat asettuivat tomerasti riviin, ja tytöistä Julia valittiin marssimaan meidän eteemme kuin kersantti. Leikkiin tarvittiin rihkamasormus, jota rivissä seisovat pojat siirtelivät selkiensä takana kädestä toiseen.

”Olisikohan se sinulla? Vai sinulla?” Julia arvuutteli, käveli edestakaisin ja katsoi vuorotellen jokaista poikaa tiukasti silmiin.

Pojat kikattelivat ja tyrkkivät vierustovereitaan.

”Ei se ainakaan minulla ole”, kiljahdin, kun Julia astui eteeni.

Tyttö siristi silmiään ja mutristi suutaan. Tuolla kerralla puhuin totta.

Julian tehtävänä oli arvata, kenen kädessä sormus oli. Jos arvaus osui oikeaan, piti pojan antaa tytön poskelle pusu. Laitoin sormuksen aina nopeasti liikkeelle, sillä en tykännyt yhtään tyttöjen pussailemisesta.

”Se on sinulla!”

Julia osoitti Zezinhoa, joka alkoi vääntelettiä hassusti. Zezinhon veti lopulta kätensä haluttomasti selkäänsä takaa ja avasi nyrkinä. Sieltähän se löytyi, mitättömän näköinen rihkamasormus. Ei auttanut kuin astua Julian eteen ja pussata tätä poskelle. Sen jälkeen oli tyttöjen vuoro astua riviin, ja Zezinhon piti arvata, kenen tytön kädestä sormus seuraavaksi löytyi.

Nauru kaikui pitkin korttelin tiilitalojen seiniä, kun Julian vanhemmat kävelivät ostoskassiansa kanssa meidän luoksemme.

”Haluaisitteko lapset leipää ja maitokahvia”, Ester-äiti kysyi lapsilta, jotka vastasivat leveällä hymyllä ja iloisilla kiljahduksilla.

Hulluhan se olisi, joka sanoisi ei tuoreesta maidosta ja kahvista tehdylle herkulle. Tarjolla oli ehkä jopa keksiä, kakkua tai mehua.

Minäkin väläytin parhaan hymyni – nälkä kurni jo vatsaa – ja vastasin ”kyllä kiitos, rouva”, vaikka rinnassani kivisti. Minusta tuntui usein vaikealta mennä kavereitteni kotiin ja nähdä, kuinka heidän isät ottivat lapsensa syliin, katsoivat jälkikasvuun helästi ja tuhlasivat heihin rakkauttaan.

”Miksi isä ei koskaan halua minua?” ajattelin katsoessani muita.

Pyöröttelin lenkkareitani hiekassa, joka värjäsi kengänkärjet ruskeaksi. Pian ajatus katosi ilmaan, sillä muut lapset juoksivat jo Julian kotia kohti.

## LUKU 4

# Evakossa autotallissa

Mogi das Cruzesin porvarillisilla alueilla oli turvallista elää ja leikkiä aamusta iltaan. Rikolliset, varkaat ja huumekauppiat pysyttelivät kauempana keskustassa ja bussiterминаalilla luodein merkatuilla reviiireillään.

Zezinho tuli hakemaan minua aamuisin kouluun. Nappasin reppuun kovan muovisen laukun, jossa olivat äidin tekemät eväät: voileivät, hedelmiä ja mehua. Juoksimme pitkin auringon lämmittämää asfalttia koululle. Ennen tuntien alkua lauloimme pihalla Brazilian kansallislaulun. Meillä kaikilla oli päällämme koulu-uniformu: siniset housut, valkoinen paita ja mustat lenkkarit. Tytöillä oli housujen tilalla valkoiset polvisukat ja sininen hame. Talvisin asuun kuuluivat villapaita ja villatakki. Kaikissa vaatteissa oli kirjailtuna koulun logo.

Lenkkareissa oli paksu kumipohja. Siihen oli hyvä kirjoittaa lunttimateriaalia kokeita varten. Myöhemmin niihin oli helppo tehdä viilto ja työntää partaterä, jolla saattoi viiltää vastustajan jalkaa, mutta nuo ajat olivat vasta edessä.

Koulu oli iso, sillä samassa rakennuksessa oli kaikenikäisiä oppilaita, ala-asteesta lukioon. Valtion koulu tarjosi vielä 1960-luvulla laadukasta opetusta – tosin koulunpenkille pääsi vain pieni osa lapsista, yleensä keski- ja yläluokkaan kuuluvia. Äänestämisen edellytyksenä oli sotilasdiktatuurin loppuun asti lukutaito, joten eliitillä ei ollut kiinnostustakaan kouluttaa masoja lukemaan ja laskemaan.

Olin onnekas päästessään koulutielle, vaikka se ei lapsena tuntunut mitenkään onnenpotkulta. Olisin mieluummin lennättänyt leijaa kuin kiirehtinyt ranskantunnille, josta ei sopinut myöhästyä.

”Un! Deux! Trois! Yksi! Kaksi! Kolme!” tummaan pukuun pukeutunut vanha ranskanopettaja – jolla oli paha alapurenta – alkoi aina kailottaa saman tien, kun hän potkaisi luokan oven auki.

Jokaisella oppilaalla oli oma numero, jonka kohdalla täytyi hihkaista ”paikalla!” Ensimmäisenä listassa olevat oppilaat jouduivat olemaan hyvin tarkkana. Jos he eivät ehtineet reagoimaan opettajan huutoon tarpeeksi nopeasti, opettaja merkkasi heidät naama virneessä poissaoleviksi.

Ja valittaminen oli turhaa.

”Vitsi toi ranskanope on tyhmä. Se haluaa vain kiusata meitä”, napisin Zezinholle ranskantunnin jälkeen.

”Niin on, ja se näyttää ihan koiralta.”

”*Droga*, perkele, seuraavaksi on vielä matematiikkaa”, puhusin.

Tykkäsin koulussa vain historiasta ja maantiedosta, kaikki muut aineet – etenkin matematiikka – olivat tuskaa. Pian muistinkin kuitenkin jotain, joka piristi mieltä.

”Hei mutta tänäänhän on perjantai!”

”Niin on, mitä sitte?” Zezinho vastasi ja mulkaisi minua.

”No sitä, että televisiosta tulee kauhuleffoja. Ja arvaas mikä tänään tulee. No *Dracula!*”

”Mitä, saatko sä muka katsoa niitä!” Zezinho huudahti ja muljautti silmiään.

Mustatukkainen ystäväni oli kyllä kuullut *Draculasta*, mutta eihän sellaista saaneet lapset televisiosta katsoa. Sitä paitsi ohjelma tuli niin myöhään, että silloin piti olla jo nukkumassa.

Hymyilin leveästi. Tuntui hyvältä, kun Zezinho oli minulle ilmiselvästi kateellinen.

”Mä lupaan kertoa sulle lauantaina, mitä leffassa tapahtuu.”

”Kerrot sitten ihan varmasti! Mutta miten sä saat katsoa sen leffan?”

”Äiti ja isä sai taas kutsun johonkin hienoon juhlaan, ja eiköhän ne sinne mee. Ei ne malta pysyä poiskaan. Ja se tarkoittaa sitä, että mä olen koko illan yksin kotona.”

”Oho! Sä oot kyllä onnenpekka.”

Isä ja äiti saivat jatkuvasti kutsuja yläluokan juhliin, sillä isä oli noussut työnsä puolesta merkittävään asemaan kaupungissa. Pirskeitä vietettiin yleensä viikonloppuisin, eivätkä johtajat, insinöörit, lääkärit ja asianajajat kaivanneet joukkoonsa lapsia sotkemaan ja mekastamaan, joten minä vietin usein iltoja yksin kotona.

Niin myös tänä perjantaina. Kun palasin koulusta kotiin ja aloin tehdä läksyjä, äiti penkoi vaatekaappia ja mittaili katseellaan illaksi sopivaa asua. Jotain siistiä ja klassista, mutta ei liian paljastavaa. Minä mittailin kellosta aikaa ja odotin, milloin vanhempani sulkisivat oven perässään. Vihdoin, kun aurinko oli jo laskenut, kuulin kaivatun lauseen.

”Me lähdemme nyt isän kanssa. Ja sinä menet saman tien nukkumaan, hyvää yötä kulta”, äiti toivotti ja ruiskaisi vielä ennen lähtöä päälleen makeaa hajuvettä.

Kauluspaitaan pukeutunut isä avasi äidille oven ja otti auton avaimet.

”Totta kai, äiti. Pitäkää hauskaa”, vastasin laahaavalla äänellä, intoani hilliten.

Kun ovi painautui kiinni, pinkaisin ikkunaan ja kurkin verhojen välistä pihalle. Auton valojen kadottua vihdoin näkyvistä juoksin olohuoneeseen ja napsautin television päälle.

Pian verkkokalvoille ilmestyi näky, jossa Dracula kaivoi haudasta Frankensteinin hirviön ja vei sen mielenvikaiselle tohtorille, Frankensteinin suvun viimeiselle jälkeläiselle. Pelottava tohtori tehtiä salaa verisiä ihmiskokeita. Lopussa Dracula tais-

teli hirviön kanssa, repi tämän palasiksi mutta kuoli, koska ei ehtinyt takaisin arkkuunsa ennen auringon nousua.

Kun auton valot valaisivat tuntikausia myöhemmin kotipihaan, sammutin television, juoksin kiireesti sänkyyni ja näyttelin nukkuvaan. Unen myötä tulivat painajaiset. Unessa pakenin Draculaa, jonka hampaista valui verta.

”Herää Juha, herää”, äiti ravisteli minua hereille.

Huoneessa oli pimeää. Pakenin painajaisessa verisuista Draculaa ja epätoivoinen ääntelyni oli herättänyt äidin. Olin pyöri-nyt lakanat mytylle ja iho oli kostean nihkeä.

”Dracula, se oli Dracula”, hoin.

Pian unen rippeet varisivat painajaisen tahmaamasta mielestäni ja ymmärsin, mitä olin suustani päästänyt.

Zezinho juoksi seuraavana aamuna läähättäen ovellemme. Hän oli miettinyt koko edellisen illan, mitä kaikkea Dracula-elokuvassa saattoikaan tapahtua. Hän halusi kuulla heti, mitä elokuvassa oli näkynyt, millaisia hirviöitä. Kuulin huoneeseeni, kuinka hän koputteli malttamattomana.

”Huomenta, rouva Vasku. Pääsisikö Juha leikkimään?” Zezinho kysyi.

”Huomenta Zezinho. Juha ei ikävä kyllä pääse nyt seuraksesi, sillä hän on kotiaarestissa”, äitini sanoi ja patisti pettyneen pojan matkoihinsa lempeästi.

Kuulin huoneeseeni Zezinhon äänen ja menin katsomaan ikkunasta, kuinka muut kadun lapset alkoivat kerääntyä tielle leikkimään. Vyön iskuista jääneet mustelmat tuntuivat paka-roissa kipeänä muistona, mutta sitäkin enemmän sattuivat isän sanat. Piiskatessaan isä hoki, ettei minusta ollut mihinkään, moi-nen kelvoton ja kuriton kakara.

Seuraavana perjantaina tuli Frankensteinin ja Ihmissuden kohtaaminen, jonka halusin myös nähdä. Tällä kertaa odotin, että vanhempani menivät nukkumaan. Hiivin pimeään olo-huoneeseen ja katsoin elokuvan niin pienellä volyymille, ettei

ääni kuulunut vanhempieni makuuhuoneeseen käytävän päähän.

Olin kymmenvuotias, kun pikkusiskoni Yara syntyi. Nimi tuli brasilialaisesta intiaanikulttuurista, jossa Yara tarkoittaa järvisä ja joissa asuvaa merenneidon kaltaista hahmoa. Olin Yaralle hyvä isovelji ja pidin mielelläni pikkusiskostani huolta.

Isälle alkoi maistua alkoholi yhä useammin myös juhlien välillä. Kun kokoonnuimme iltaisin syömään, isän tuoli oli monesti tyhjä. Näin että äitiä harmitti. Hän huokaili ja lähetti minut hakemaan isän baarista kotiin.

”Juha, voisitko käydä etsimässä isäsi? Sano hänelle, että tulisi kotiin syömään, ruoka on valmista ja jäähtyy”, äiti sanoi minulle taas kerran.

Minun teki mieli tiuskaista äidille, että en voi, mutta se ei käynyt päinsä. Oli toteltava tai muuten. Juoksin ulos kotiovesta ja lähdin kävelemään kohti viereisessä korttelissa sijaitsevaa kapakkaa.

Mitä lähemmäs baari tuli ja mitä selvemmin sokeriruokoviinan nostattamat äänet sisältä kuuluivat, sitä varovaisemmaksi askeleeni muuttuivat. Kurkistin baarin ovesta sisään ja näin isäni kookkaan hahmon nojaamassa baaritiskiini. Äitynyt, makea ja tunkkainen alkoholin haju tunkeutui sieraimiini. Baarin radiosta kaikui bossanova ja samba.

Luovin ihmisten välistä ovelta baaritiskille.

”Ruoka on valmiina”, huusin musiikin yli ja tökkäsin sormella isääni.

Isä säpsähti ja havahtui, kun luiseva sormi painui hänen kylkeensä. Viskin sumentamat, väsyneet silmät kääntyivät minua kohti ja leiskahtivat vihasta. Eikö poika nähnyt, että hänellä oli jano, ei nälkä? Hän halusi juoda viskinsä yksin, eikä syödä makkarakastiketta tai kalasoppaa perheensä kanssa.

”Eikö täällä saa olla edes hetken rauhassa”, hän karjahti.

Pelästyin isän ääntä ja luikin ihmisten lomitse ovelle ja takaisin kadulle. Pian kuulin askeleita takanani. Isä oli sittenkin juo-



nut lasinsa tyhjäksi, noussut ja lähtenyt tulemaan perässäni. En uskaltanut pysähtyä, saati kääntää katsettani. Kävelimme peräkanaa, pitäen parinkymmenen metrin hajurakoa kotiovelle asti. Kun istahdimme pöytään, ruoka oli jo kylmää.

”Etkö voisi sen verran arvostaa vaimoasi, että tulisit kotiin syömään ruoka-aikana”, äiti kivahti ja alkoi nostella kattiloita pöydältä mielenosoituksellisesti.

”Anna olla”, isä ärähti.

Äidin ja isän riidat pahenivat sitä mukaa, mitä useammin isä ilmestyi myöhässä ja humalassa kotiin. Lähibaari ei aina riittänyt, vaan isä jäi monesti töiden jälkeen notkumaan johonkin kuppilaan, juomaan viskiä joko yksin tai Valmetin tehtaassa työskentelevien suomalaisten kanssa. Sen jälkeen hän hyppäsi auton rattiin ja ajoi humalassa kotiin.

Se sapetti äitiä, eikä hän ollut ainoa. Kaupungissa asuvilla suomalaisilla kotirouvilla oli omia päiväkahviseurojaan, joiden yleinen puheenaihe oli aviomiehen juominen. Joskus he olivat meilläkin, kun tulin koulusta. Pöydässä oli kahvia ja pullaa, lapset leikkivät sillä aikaa takapihalla, jonne isä oli rakentanut ison saunan.

Yksi suomalaisperheistä asui lähellämme, ja heillä oli ikäiseni tytär Satu ja hänen pikkusiskonsa Asta. Satu oli ensimmäinen tyttö, johon ihastuin. Olin silloin 11-vuotias. Vietimme joskus aikaa yhdessä ja leikimme. Mutta mitään sen romanttisempaa siitä ei kehkeytynyt.

Kun isä taas kerran saapui myöhässä ja horjuen kotiin, äiti kertoi mielipiteensä hänen käytöksestään.

”Mikä ihme siinä on, että ei voi käyttäytyä kuin aikuinen mies. Minä ja poikasi olemme nälässä, koska meidän pitää odottaa josakin baarissa luuhaava herraa”, äiti puhisi.

Isän humalaisiin silmiin nousi kiilto. Hän alkoi huutaen puhua tehtaan paperikoneesta, jonka tuotantoluvut ovat alle tuhat tonnia vuodessa. Perkele vieköön, Kaipolan sanomalehti-